

Sjöbergs undersøgelse giver også stof til eftertanke, idet historien om den moderne barndoms opkomst – sådan som den er blevet beskrevet af Philippe Ariès – tager sig noget anderledes ud, hvis den anskues fra landet. Her afløste skolen ikke arbejdet fra den ene dag til den anden, her sameksisterede de to fænomener i en lang årrække. Heldags- og hverdagsskole for slet ikke at tale om arbejdsmiljølovens bestemmelser vedrørende børns arbejde var længe om at trænge ud på landet. Ifølge Sjöbergs undersøgelse skete det i Sverige i 1930'erne, i Danmark var det først i 1950'erne.

Der er således tale om en anbefalelsesværdig afhandling, som kan bruges lige godt af skole- som af barndomshistorikere, omend den – i modsætning til de tidligere afhandlinger, som er kommet fra Tema Barn ved Linköping Universitet – til tider virker noget omstændelig og tung at læse og er helt uden illustrationer.

Ning de Coninck-Smith

LARS BJÖRNE: *Patrioter och Institutionister. Den nordiske rättsvetenskapens historia. Del I. Tiden för 1815. Rättshistorisk Bibliotek Serien I Femtioandra Bandet.* Lund 1995. 443 s.

Professor Lars Björne fra universitetet i Turku har i de senere år koncentreret sin forskning om retsvidenskabens og særlig den nordiske retsvidenskabs historie. Han har i 1984 og 1987 udsendt to tysksprogede værker om tysk og nordisk retssystematik, en bog om den nordiske retskildelære i 1991 og nu en bog om nordisk retsvidenskab i tiden indtil 1815. Hidtil har retsvidenskabens historie i de nordiske lande især været betragtet nationalt til dels i en europæisk sammenhæng, men det er nyt så konsekvent som Lars Björne gør det, at se nordisk retsvidenskab som en helhed og i en indbyrdes sammenhæng. Bogen er første del af en planlagt fremstilling i fire bind med årene 1870 og 1910 som skel. Forf. planlægger at føre fremstillingen frem til 1950, men selv med denne begrænsning tror man gerne forfatteren, når han kun tør love, at værket »förohoppningsvis« afsluttes inden år 2010.

Der foreligger i de enkelte nordiske lande en ikke ubetydelig litteratur om retsvidenskabens historie, men alligevel kan det straks fastslås, at Lars Björne med sin jævnføring af udviklingen i, hvad der geografisk og politisk er Danmark-Norge og Sverige-Finland, giver retsvidenskabens historie et nyt perspektiv. Der er mange paralleller i form af ensartet påvirkning fra romerretten og naturretten udefra, men også en interesse i de enkelte lande for nordisk retsvidenskab, som nok har været kendt, men ikke været set så konsekvent under denne synsvinkel. Ludvig Holbergs lille bog om naturretten blev f. eks. oversat til svensk og havde en vis udbredelse der. Juristerne er ofte tilbøjelige til at betragte året 1872, hvor det første nordiske juristmøde fandt sted, som det år, hvor både nordisk lovsamarbejde og nordisk retsvidenskab begyndte at tage form, men med Lars Björnnes bog i hånden kan vi nu finde i al fald rødderne til en fællesnordisk retsopfattelse langt tilbage i tiden.

Det er et stort stof, der skal håndteres, og der er kun få lyspunkter i form af virkelig fremtrædende jurister. Bogen giver i den retning ikke anledning til en omvurdering. Loccenius og Stiernhök i Sverige i 1600-tallet og Nehrmann i

1700-tallet og i Finland Calonius omkring 1800 og i Danmark i 1770-tallet Kofod Ancher og senere den unge Ørsted er højdepunkterne. En sammenligning af udviklingen i de nordiske lande viser, at svensk-finsk retsvidenskab var klart mere avanceret end den dansk-norske i 1600-tallet, mens det er omvendt fra midten af 1700-tallet. Det er fortjenstfuldt, at Björne også får en række hidtil ret upåagtede islandske jurister med i fremstillingen, bl.a. Svein Sölvason.

Bogen er disponeret således, at forfatteren først gennemgår de enkelte juridiske forfattere og deres værker i henholdsvis tiden før 1700 og det 18. århundrede i de to første dele, mens han i bogens tredje del gennemgår en række udvalgte retsvidenskabelige emner. I dette afsnit findes mange interessante iagttagelser og paralleller. Det gælder bl.a. retskildelæren, Montesquieus betydning og italieneren Beccarias indflydelse i strafferetstænkningen i slutningen af 1700-tallet.

Bogen vidner om forfatterens glimrende overblik, hans grundighed og belæsthed samt store fortrolighed med ikke blot de nordiske landes retshistoriske litteratur og ældre retsvidenskab, men også europæisk retsvidenskab. Meget nyt kommer frem, hidtil oversete forfattere ses i deres sammenhæng, og baggrunden for de virkelig gode juridiske præstationer bliver tydeligere. Björne har valgt i vidt omfang at holde sig til selve retsvidenskabens udvikling. Kun i begrænset omfang kommer han ind på biografiske detaljer eller almen vurdering. Forhåbentlig vil han gøre lidt mere ud af de enkelte juristliv i de senere bind. En anden begrænsning – som Björne selv er opmærksom på – er, at andre universiteter end København, Uppsala, Lund og Åbo ikke er omtalt. Sorø akademi er dog med, men ikke universiteterne i Dorpat, Greifswald og Kiel, der jo hørte under de nordiske monarkier. Særlig universitetet i Dorpat var i sine første år svensk domineret, og det ville have været interessant at få denne sammenhæng dokumenteret i en fremstilling af nordisk retsvidenskabs historie. De baltiske lande er jo rykket os langt nærmere i disse år, så her kan jeg ikke være enig i forfatterens begrænsning. Når det kommer til 1800-tallet vil det nok også vise sig som en indskrænkning, at universitetet i Kiel er udeladt. Der bestod vigtige forbindelser mellem professorerne i København og Kiel, der hører med til historien. Det ville have klædt bogen, der på så mange punkter indeholder nyvurderinger, om den også havde brudt med den gængse og uhistoriske indskrænkning af den geografiske ramme.

Björne anlægger i bogen en række nyvurderinger. I finsk retsvidenskab er det særlig Matthias Calonius' dominerende stilling, han relativiserer, idet han peger på indflydelsen fra Uppsalajuristen Olof Rabenius, der hidtil har stået noget i skygge af Nehrmann. Interessante er også en række paralleller, der kan trækkes f. eks. mellem den svenske Nehrmann og den danske Andreas Hoier, der begge var elever af Hallejuristen Christian Thomasius. Ikke mindst bogens tredje del om selve retsvidenskabens udvikling peger på mange tankevækkende, men i og for sig indlysende paralleller. Retsvidenskabens enhed er jo netop et slagord for tiden før 1800.

En anden fremtrædende skikkelse, som Björne ser i et nyt lys, er generalprokurør Henrik Stampe, hvis erklæringer i 1700-tallet fik så stor betydning for forståelsen af forholdet mellem udøvende og dømmende magt. Han er efter Björnens opfattelse for tilbageholdende i sin vurdering af den samtidige straffeproses, bl.a. med hensyn til anvendelsen af tortur. Det kan man ikke være uenig i, men ved vurderingen bør det nok tages i betragtning, at Stampe var embedsmand, og at derved var der sat en grænse for, hvilken kritik han i officiel form

kunne fremkomme med overfor den enevældige konge. I et ikke ubetydeligt omfang måtte han indskrænke sig til at svare på de spørgsmål, som blev ham forelagt, inden for rammerne af gældende ret. Men det er rigtigt som både Stampes erklæringer og den afvisning, som Beccarias tanker om afskaffelse af dødsstraf stødte på, at mere radikale reformer af strafferetten ikke fandt grund i det dansk-norske monarki.

Bjørnes bog er ledsaget af udførlige litteraturfortegnelser og korte biografier, der gør den velegnet som opslagsværk. Bjørne refererer stedse loyalt den hidtidige litteratur og andres mening. Der er grund til at se frem til de kommende bind af, hvad der tegner til at blive et standardværk om nordisk retsvidenskab.

Ditlev Tamm

ANDERS MONRAD MØLLER: Fra etatsforening til Dansk Told & Skatteforbund 1994. Kbh. 1994. 276 s. 175,- kr.

JESPER HARTVIG PEDERSEN og NIELS HENRIK HOLMQVIST-LARSEN: Arbejdsministeriet. Et rids af fortid, opgaver og organisation. Kbh. 1994. 333 s.

Den fem-bindts Dansk Toldhistorie, der udkom i årene 1987-90, gik let hen over de forskellige foreninger, der gennem tiden har organiseret etatens personalegrupper; Anders Monrad Møllers historik i anledning af hundredåret for grundlæggelsen af Den danske Toldetats Forening råder bod herpå. Fremstillingen følger foreningens tidlige historie, grundlæggelsen som en fællesforening for alle lønklasser med sædvanlige sociale og selskabelige formål, men dog med umiskendeligt præg af fagforening med bund i konkrete løn- og arbejdsmæssige problemer; splittelsen i 1904, hvor afstanden mellem over- og underordnede i embedshierarkiet endnu var for stor og de højere klasser meldte sig ud; Centralorganisationernes dannelse i 1909, krigens dyrtid og kompensationspolitikken, hvor kravet om også at tilgodese de højest lønnede bragte foreningen på kollisionskurs med de øvrige etatsorganisationer og førte til at man trådte ud af CO II. Herefter deflationen i 1920-erne og det fælles politiske pres, der igen nærmede parterne, så en fælles forening igen i 1928 gik ind i CO II.

Det er klart, at man stedvis savner grundbeskrivelsen af etatens udvikling fra toldhistorien; også enhver kvantitativ dimension af foreningen er skåret bort. Herved går noget af overblikket tabt, efter 2. Verdenskrig og især efter 1958, hvor de store ændringer i etatens opbygning og funktioner fandt sted, og hvor foreningen i nogen grad forsvinder i en organisatorisk uoverskuelighed. Det var ellers netop nu tolderne endelig blev herrer i eget hus med oprettelsen af Direktoratet for toldvæsenet og reduktionen af Departementet for told og forbrugsafgifter. Monrad Møller fremhæver, sikkert med rette, hvorledes de etatsuddannede i et direktorat endnu kunne stå sig overfor akademikerne i et departement: det udskillelsesløb var et engangstilfælde, der ikke kunne være gennemført i 1990-erne; men endnu i begyndelsen af 1960-erne havde man i tolderne et kvalitativt modspil til akademikerne: gennem mellemkrigstiden og endnu nogle år derefter havde etaterne kunnet 'skumme fløden af årgang efter årgang af folk med en real- eller præliminæreksamen.' Siden gik den videns- og uddannelsesform fløjten.